

МОТИВАЦІЯ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ СТРУКТУРІ ЗЛОЧИНУ

Висвітлюються психологічні аспекти злочину як соціально-психологічного явища. Зокрема, розкривається сутність поняття «мотивація злочину», його функції. Розглядається практичне значення правильної оцінки мотивації злочину, її врахування в судово-слідчій практиці та діяльності органів внутрішніх справ. Досліджується вплив мотивації на кваліфікацію злочинів.

Ключові слова: мотивація, класифікація мотивації, функції мотивації, етапи мотивації, мотивування.

Постановка проблеми. Сьогодні перед нашим суспільством стоїть важливе і дуже нелегке завдання – посилити боротьбу з таким внутрішнім руйнівним фактором, як рівень злочинності та правопорушень, котрий неспинно зростає. Відтак виняткового значення набуває з'ясування причин злочинної поведінки певних категорій людей і конкретних особистостей. Серед них особливе значення має феномен мотивації, що детермінує будь-які форми поведінки. Це зумовлено насамперед тим, що мотиваційна сфера визначає сутність дій і вчинків людини, впливає на спонукання правопорушників, їхній духовний світ, поведінку. Для характеристики злочинів мотивація має не тільки самостійне психолого-кримінальне, а й важливе соціальне значення. Вчинення злочину, як і будь-якого іншого вчинку, дії, що визначають поведінку чи діяльність особи, є результатом процесу мотивації; тому її розуміння дозволить віднайти нові напрями, методи і прийоми впливу на людину з метою попередження протиправних дій.

Стан дослідження проблеми. Дослідження злочинної діяльності актуалізується у зв'язку з перманентним перебігом соціально-економічних, політичних, психологічних тощо кризових явищ у нашому суспільстві. Злочинна поведінка завжди була небезпечною для соціальної стабільності. Боротьба зі злочинами потребує глибокого знання психологічних складових, особливо природи мотивації. Проблематика дослідження психологічних складових злочинів, зокрема мотивації, є давньою, проте наукове її усвідомлення відбуло-

ся лише в останні десятиліття і знаходить своє відображення як у розвитку сучасної психологічної, юридичної, соціологічної наук, так і у важливості реалізації актуальних потреб суспільства щодо збереження життя і здоров'я, честі та гідності громадян, соціально-го спокою та правопорядку в суспільстві.

Дослідження соціальної природи злочинів і злочинності знаходимо у працях Е. Дюркгейма, Р. Мертона, Дж. Смелзера, А. Кеттле. Культурологічні засади злочинності вивчали Е. Сазерленд, Т. Селлі, Д. Міллер, фізіологічні – Ч. Ломброзо, Дж. Норріс, Р. Шелдон, психологічні – З. Фройд, Т. Парсонс, Г. Тард, зокрема й психологічний садизм (Е. Фромм).

Різні аспекти аналізу злочинів як соціально-психологічного явища знайшли своє відображення у працях, що розглядають їх як уявлення, ідеї, почуття (О.М. Леонт'єв), прагнення, бажання, переконання (П.А. Рудик, А.В. Петровський), настанови, смисли (В.І. Ковальов), психічні стани, процеси, властивості (Г.Г. Голуб'єв, К.К. Платонов), статус, позиції та рольову поведінку суб'єкта (М.Н. Корнев, А.Б. Коваленко). Мотивація як психологічна складова злочинної діяльності аналізується як кримінальний елемент злочину (А.В. Савченко, А.М. Пастушеня), ознака злочину (О.І. Гуров, П.С. Дагель), фактор детермінації злочину (О.М. Джужа, А.Ф. Зелінський). Класифікація мотивації злочинів досліджена В.І. Ковальовим, В.В. Лунєвим. Соціальну еволюцію мотивації злочинів розглядають Г.А. Асмолов, О.Л. Дубовик, Ж. Нюттен. Науковці подають етапи мотивації злочинів (І.О. Васильєва, Є.П. Льїна) та її характеристики при необережних (Е.Г. Самовичев, О.І. Литвак), імпульсивних (О.Л. Дубовик, В.Д. Небиліцин), звичних злочинах (В.І. Войтко, К.Т. Чернова).

Водночас дотепер питання зумовленості злочинів і злочинної діяльності таким психологічним чинником, як мотивація, залишаються не до кінця вивченими. Вкрай необхідно вміти встановити мотивацію злочину в процесі розслідування для правильної кваліфікації і призначення покарання за їх вчинення. Тому **метою статті** є розширення наукового уявлення про мотивацію як психологічну складову скоєння злочину.

Виклад основних положень. Загальноновизнано, що мотивація людської поведінки та діяльності належить до найскладніших понять сучасної психології. Про це свідчать підходи до визначення

мотивації. Так, мотивацією вважається «система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини» [4, с. 97], «спонукання, що викликають активність організму та визначають її спрямованість» [14, с. 219].

Мотивація злочину містить у собі мотив злочину як головний компонент її структури. Отже, поняття мотивації злочину є ширшим, ніж поняття мотиву злочину. Крім мотиву, на наш погляд, до складу мотивації входять й інші складові компоненти: потреби, цінності, цілі, ідеали, емоції тощо. Мотивація надає цілеспрямованості й осмисленості діям у цілісному поведінковому акті суб'єкта злочину [6, с. 53]. Мотивація здійснює спонукальний вплив на всіх етапах розгортання злочинної поведінки. Як зазначає Ю.А. Александров, у широкому значенні мотивація охоплює свідомість індивіда, його соціальні й природні якості (властивості), що визначають ставлення до інших людей, соціальних цінностей, самого себе і знаходять відображення у мотивах поведінки і діяльності [10, с. 84].

Важливим для розуміння сутності мотивації є визначення її етапів. І.О. Васильєв і М.Ш. Магомед-Емінов розрізняють чотири етапи (цикли) мотивації, які відповідають її чотирьом функціям (ініціації, селекції, реалізації та постреалізації): 1) актуалізація мотивації та ініціація діяльності; 2) цілеутворення, вибір дії та формування наміру; 3) реалізація наміру; 4) постреалізація [3, с. 117–118]. У такому випадку первинним визначальним чинником мотивації є сама мотивація в цілому.

На існуванні трьох стадій процесу мотивації, підґрунтям якого є стимул, акцентує Є.П. Ільїн, який виокремлює такі етапи: 1) формування первинного (абстрактного) мотиву (прийняття людиною стимулу); 2) пошукова активність (внутрішня або зовнішня), пов'язана з визначенням засобів задоволення потреби за цих обставин; 3) вибір конкретної мети та формування наміру на її досягнення [6, с. 75–80].

Характеризуючи злочинну поведінку, Б.Я. Петелін вирізняє в ній тільки дві фази: 1) мотиваційну (підготовчу) і 2) фазу її практичного здійснення [13, с. 22]. За таких умов процес мотивації в загальній картині злочину є обмеженим, оскільки зовсім відокремлюється від усього механізму вчинення суспільно небезпечного діяння в якості підготовчої (тобто факультативної) стадії. С.А. Тарарухін

вважає, що мотивація охоплює етапи від прийняття рішення діяти певним чином до настання злочинного результату, коли вихідним моментом мотиваційного процесу є динаміка розвитку вчинку [16, с. 121].

Виходячи з аналізу досліджень В.Н. Кудрявцева та В.В. Луїнеєва, можна говорити про дев'ять етапів (стадій) мотивації злочину, що зумовлюються, з одного боку, суб'єктивними властивостями, ознаками, рисами особи, а з іншого – об'єктивними чинниками впливу навколишнього соціального середовища [9; 11].

Початковою ланкою мотиваційного процесу є актуалізація певного психічного компонента чи їх сукупності, і не тільки потреби (потреб), але й будь-яких інших складових мотивації – потягу, інтересу, бажання тощо.

Наступна стадія – усвідомлення (більшою чи меншою мірою) мотиву як інтегрального психічного утворення, який складається з одного чи кількох психічних компонентів, а не є лише потребою. Відбувається формування мотиву. Це, однак, не означає, що мотив злочину завжди залишається сталим. Залежно від різних умов його складові можуть змінювати одна одну внаслідок боротьби мотивів (наприклад, потреби витісняються інтересами, потяги замінюються бажаннями тощо). Такі зміни є звичайним процесом у психіці особистості.

Від того, наскільки відбудеться усвідомлення мотиву, настільки у свідомості з'явиться уявлення про мету (той бажаний результат, на який спрямовується злочинне діяння) та її утворення. Наявність у особистості усвідомленої мети є ознакою «згуртованості» та злагодженості процесу мотивації. Цілеутворення обов'язково передбачає процес усвідомлення мети, а також зіставлення з вихідними умовами, можливостями та засобами її досягнення.

На етапі прогнозування можливих результатів вчинення злочину особа подумки зіставляє наявний інструментарій і майбутні напрямки свого діяння з кінцевою метою, а також передбачає наслідки, що можуть настати.

Після прийняття рішення про вчинення суспільно небезпечного діяння відбувається безпосереднє виконання цього рішення – злочин набуває своєї зовнішньої форми: суб'єкт впливає на людей і предмети, здійснюється руйнація конкретних суспільних відносин, які охороняються законом. Забезпечення здійснення

злочину покладається на етап контролю і корекції особою своїх дій (бездіяльності).

Останньою ланкою процесу мотивації злочину є аналіз наслідків, які настали, коли суб'єкт робить висновок про відповідність того, що планувалося, тому, що відбулося в дійсності.

Наведені етапи лише в загальних рисах відображають сам процес мотивації злочину. Це дає змогу припустити, що основні стадії мотивації можуть бути іншими, більш чи менш розгорнутими. Але завжди мотиваційний процес буде відбуватися у межах двох сукупностей факторів мотивації: внутрішніх (особи) і зовнішніх (соціального середовища). Внутрішні або особисті фактори зумовлюються мотиваційними диспозиціями особи (потребами, мотивами, цінностями, настановами тощо), а зовнішні або ситуативні фактори – умовами, що оточують особу (соціальними відносинами та оцінками, поведінкою інших осіб, фізичними умовами тощо).

Комплексне дослідження мотивації злочину повинно обов'язково передбачати вивчення та аналіз її функцій. У кримінологічному аспекті, наголошує В.Н. Кудрявцев, під функціями мотивації розуміють ті соціально значущі ролі, які вона виконує в генезисі злочинної поведінки (злочину), в процесі її виникнення, формування, реалізації та завершення [5, с. 20].

Відтак дуже важливим завданням фахівців є виділення з існуючої сукупності функцій мотивації лише тих, що здатні найповніше розкрити генезис злочину. На думку А.В. Савченко, це відображувальна, спонукальна, спрямовувальна, сенсоутворювальна, селективна, регулятивна та функція контролю [11, с. 41–42].

Відображувальна функція полягає в тому, що мотивація стає специфічною формою суб'єктивного відображення об'єктивних криміногенних феноменів і процесів. Це безпосередньо сприяє розкриттю соціально-психологічного механізму перебігу суспільно небезпечного діяння, а також з'ясуванню причин і умов вчинення злочину, які, відображаючись у свідомості особи, виявляються у відносинах суб'єкта та соціального середовища.

Спонукальна функція в мотивації злочину виникає, головним чином, завдяки мотиву злочину. Спочатку з'являється потреба або інший компонент, що може викликати активність організму (інтерес, потяг, настанова, прагнення тощо). Але самі по собі вони не

здатні ініціювати спонукання. Тільки після проходження їх крізь свідомість особи можна говорити про вияв мотиву – інтегрального психічного утворення, яке мобілізує та енергізує дії особи, підбурює та підштовхує суб'єкта до вчинення суспільно небезпечного діяння. Оскільки мотив є головним компонентом мотивації, він проектує функцію спонукання на весь мотиваційний процес. Своєю чергою мотивація повинна забезпечити безперешкодну реалізацію спонукання на всіх етапах.

Спрямовувальна функція в процесі мотивації злочину здійснюється за участю такої її складової, як мета. Замало існування спонукання до злочину, слід ще і спрямувати дії суб'єкта в необхідне русло, згуртувати їх у визначеному напрямку для досягнення певного бажаного результату. За умови усвідомлення мети можна чіткіше та детальніше визначити спосіб спонукання до суспільно небезпечного діяння у процесі мотивації. Це повинно виключити небажані для особи наслідки її злочинної поведінки.

Сенсоутворювальна функція мотивації пов'язується з суб'єктом злочину. Вчинення суспільно небезпечного діяння має для суб'єкта особистий сенс, який свідчить про індивідуалізоване відображення дійсного ставлення особи до того, що відбувається навколо, в процесі мотивації. Сенсоутворювальна функція розкриває соціальну позицію особи злочинця, його психічні особливості, а також дозволяє побачити, наскільки вчинений злочин вписується у межі повсякденного життя.

Селективна функція мотивації злочину відповідає за доцільність учинення того чи іншого акту злочинної поведінки. У злочині виявляється воля особи, через що забезпечується свідомо, цілеспрямована, а отже, найбільш прийнятна для суб'єкта детермінація мотивації. Свій вияв в об'єктивній дійсності вона знаходить не хаотично, не спонтанно, а під час вибору суб'єктом найоптимальнішого, найзручнішого варіанта для реалізації свого мотиву. Для цього зважуються всі «за» і «проти», моделюється ситуація в думках і в реальності заради того, щоб досягти бажаного результату.

Регулятивна функція у мотиваційному процесі виявляється в керуванні розумовими та фізичними актами злочинної поведінки або діяльності суб'єкта, які спрямовані на досягнення визначеної мети. Кожна ланка процесу мотивації потребує регулятивного

впливу, що сприяє правильному вибору суб'єктом засобів і способів досягнення мети, прогнозуванню можливих основних і другорядних дій, прийняттю відповідного рішення щодо вчинення злочину тощо. Внаслідок цього виробляється та удосконалюється складний механізм управління мотиваційним процесом.

Функція *контролю* мотивації злочину вважається заключною і підсумковою. Вона виявляє свій вплив на останніх етапах мотиваційного процесу, коли вчиняється злочин, оцінюються та аналізуються його наслідки. Контролювання суб'єктом своїх злочинних дій є найскладнішою системою зворотних зв'язків до свідомості особи від кожного акту її поведінки, включаючи фізичні дії та їх наслідки, зміни поточної обстановки. За умови вияву розбіжностей у загальному плані реалізації злочинного задуму особа здійснює відповідну корекцію згідно з обстановкою, зіставляє досягнуте із запланованим. Усе це неодмінно впливає на результативність логічного завершення мотивації злочину.

Без ґрунтового знання не тільки змістовних, але й функціональних особливостей процесу мотивації суспільно небезпечного діяння неможливо правильно вирішити актуальні кримінологічні та кримінально-правові завдання у сфері боротьби зі злочинністю.

Зв'язок мотивації злочину з особою, яка вчиняє цей злочин, простежується через мотиваційну сферу. Завдяки останній суб'єкт залучається не тільки у мотиваційний процес, а й у весь механізм вчинення суспільно небезпечного діяння. Мотиваційна сфера – це «центр» внутрішньої структури особи, що інтегрує її активність як динамічне ціле, це найважливіша частина, ядро особи, що включає систему мотивів у певній ієрархії, наголошує В.Є. Кемеров [8, с. 150].

Обізнаність зі структурою мотиваційної сфери особи допомагає у розкритті сутності мотивації злочину, оскільки остання є окремим виявом і реалізацією певних мотивів цієї сфери через вчинення забороненого законом діяння. Перед кримінологами постає нелегке завдання щодо визначення сили та усталеності тих мотивів, які спонукають особу до злочину, і порівняння їх з рештою, що не отримали своєї активної ролі та залишилися на певних ієрархічних позиціях у мотиваційній сфері. Головне, що потрібно з'ясувати, – це місце мотивів, що виявилися у злочині, в ієрархіч-

ній системі всіх існуючих мотивів особи. Тоді впевнено можна говорити про ступінь суспільної небезпеки як самої особи, так і вчиненого нею злочину.

В процесі саморегуляції особою поведінки існують тісні зв'язки між мотиваційною, емоційною, пізнавальною (інтелектуальною) та вольовою сферами (М.Й. Варій). Всі вони здійснюють безпосередній вплив на перебіг процесу мотивації злочину. Наприклад, емоційна сфера впливає на мотивацію з енергетичного боку, тоді в злочині більшою чи меншою мірою відображаються певні емоції та почуття (гнів, злість, жах, обурення тощо), які можуть повністю змінити запланований особою сценарій злочинного діяння. Через інтелектуальну сферу особа здійснює пізнавальні процеси, що визначають селективність сприйняття, особливості пам'яті, мислення, уявлення, мовних аспектів тощо. Вольова сфера визначає сталість і «згуртованість» мотиваційного процесу, його сувору підконтрольність свідомості особи [1].

Мотивацію злочину можна охарактеризувати по-різному. Вона буває швидкоплинною і тривалою; безперервною і перервною; послідовною і непослідовною тощо. Мотивація завжди несе в собі емоційне та раціональне навантаження. Деякі елементи мотивації можуть з'являтися не у звичній для них послідовності, не завжди повністю усвідомлюватися, а нерідко навіть зовсім «випадати» з мотиваційного процесу. Тож є підстави говорити про наявність усвідомлених і неусвідомлених компонентів мотивації злочину. Розглядаючи мотивацію як систему, В.В. Лунеев акцентує увагу на тому, що їй властиві такі риси, як цілісність, структурність, взаємозалежність, ієрархічність. Цей аспект докладно висвітлюється в юридичній літературі [11, с. 36].

Не залишається поза межами психолого-кримінологічного аналізу і соціальна динаміка мотивації, оскільки еволюція особистості є водночас і еволюцією мотивації, при цьому в ході соціально-економічних змін змінюється і зміст мотивів. Зміни в соціальній мотивації зумовлюються політичними та економічними факторами, які впливають на виникнення та швидке розповсюдження нових категорій злочинів в Україні, таких як тероризм, наркобізнес, відмивання грошових коштів, торгівля зброєю, протиправне вивезення і продаж сировини та металів, екологічні злочини тощо.

Від мотивації необхідно відрізнити мотивування злочину. В теорії і на практиці ці поняття нерідко ототожнюються. Р.С. Немов під мотивуванням розуміє раціональне обґрунтування самою людиною своїх вчинків, що не завжди відповідають істині [5, с. 559]. На думку А.В. Савченко, мотивування злочину – це раціональне пояснення особою, яка вчинила злочин, причин своїх суспільно небезпечних дій або бездіяльності, шляхом висвітлення тих прийнятних для неї обставин, які спонукали її до вчинення суспільно небезпечного діяння [15, с. 11]. Те, що пояснює або розтлумачує суб'єкт, іноді зовсім не збігається з його реальною мотивацією злочинної поведінки чи діяльності. У певних випадках злочинець бажає сказати правду про подію, але внутрішні бар'єри заважають і протидіють цьому. Проте більшість злочинців намагається свідомо приховати справжню мотивацію своїх учинків, тому вони виправдовуються, «ушляхетнюючи» свої суспільно небезпечні діяння.

Таким чином, мотивація злочинної діяльності, з одного боку, є специфічним процесом взаємодії суб'єктивних і об'єктивних чинників, внаслідок яких відбувається своєрідний запуск психічних механізмів. У психіці особи вона являє собою складне динамічне, багаторівневе та структуроване утворення, яке спонукає до суспільно небезпечних діянь. За своїм змістом мотивація охоплює також ідеї, принципи, погляди, цінності та переконання, що переросли у негативні фіксовані установки, на основі яких формується програма злочинної діяльності.

Вивчення мотивації злочину дозволяє встановити генезис, причини девіації та деформації, що характеризують особу злочинця. Аналіз особливостей конкретної мотивації злочину впливає на обґрунтоване розв'язання питань щодо встановлення ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння, індивідуальної кримінальної оцінки, визначення шляхів попередження злочинних діянь та ресоціалізації засуджених.

Перспективи дослідження ми бачаємо у більш детальному аналізі психологічної складової злочинів і злочинної діяльності, впливу злочинної субкультури на мотиваційну складову психіки індивіда, взаємозв'язку свідомих і неусвідомлюваних сторін мотиваційної сфери психіки та діяльності людини, розгляді руйнівного

впливу злочинної діяльності на ціннісні орієнтації і життєвий вибір молодого покоління.

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
2. Варій М.Й. Психологія організованої злочинності: стан дослідження, проблеми / М.Й. Варій // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – Львів: ЛьВДУВС, 2010. – Вип. 2. – С. 177–189.
3. Васильев И.А. Мотивация и контроль за действием / И.А. Васильев, М.Ш. Магомед-Эминов. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 144 с.
4. Психологічний словник / за ред. члена-кореспондента АПН СРСР В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.
5. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. / Р.С. Немов. – 2-е изд. доп. – М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1995. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 576 с.
6. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
7. Козирев М.П. Мотив у психологічній структурі злочину / М.П. Козирев // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – Львів: ЛьВДУВС, 2011. – Вип. 1. – С. 44–56.
8. Кемеров В.Е. Проблема личности: методология исследований и жизненный смысл / В.Е. Кемеров. – М.: Политиздат, 1977. – 256 с.
9. Криминальная мотивация / под ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 1986. – 304 с.
10. Кримінальне право України: заг. частина: підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.; відп. ред. Я.Ю. Кондратьев; наук. ред. В.А. Клименко та М.І. Мельник. – К.: Правові джерела, 2002. – 432 с.
11. Лунеев В.В. Преступное поведение: мотивация, прогнозирование, профилактика / В.В. Лунеев. – М.: Политиздат, 1980. – 263 с.
12. Науковий коментар Кримінального кодексу України / проф. М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, Академія, Ельга–Н, 2001. – 656 с.
13. Петелин Б.Я. Психология правонарушения / Б.Я. Петелин. – М.: Политиздат, 1974. – 228 с.
14. Психологический словарь / под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; научн.-исслед. Ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.
15. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: монографія / А.В. Савченко. – К.: Атіка, 2002. – 127 с.
16. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступления / С.А. Тарарухин. – К.: Вища школа, 1977. – 152 с.
17. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л.І. Казміренко, С.М. Мойсеева. – К.: КНТ, 2007. – 360 с.

Козырев Н.П. Мотивация в психологической структуре преступления.

Освещаются психологические аспекты преступления как социально-психологического явления. В частности, раскрывается сущность понятия «мотивация преступления» и его функции. Рассматривается практическое значение правильной оценки мотивации преступления, ее учета в судебной и следовательской практике, а также деятельности органов внутренних дел. Исследуется влияние мотивации на квалификацию преступлений.

Ключевые слова: мотивация, классификация мотивации, функции мотивации, этапы мотивации, мотивирование.

Kozyrev M.P. Motivation in Psychological Structure of Crime.

The article deals with psychological aspects of a crime as a socio-psychological phenomena. In addition, the essence of the concept «motivation of a crime» and its functions is underlined. Practical significance of a correct value of a crime motivation, its role in judicial and investigative practice and law enforcement activity are considered. The influence of motivation on the crime qualification are studied.

Key words: motivation, motivation qualification, motivation functions, stages of motivation, motivating.

Стаття надійшла 30 квітня 2012 року

УДК 159.9 – 057.36 (477)

І.І. Приходько

МОДЕЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПСИХОСЕМАНТИЧНОГО МЕТОДУ

Визначено систему зв'язків і відносин поняття «психологічна безпека»; розроблено модель психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності за допомогою психосемантичного методу з використанням методики спеціалізованого денотативного семантичного диференціалу.

Ключові слова: психологічна безпека особистості, психосемантичний метод, екстремальна діяльність.

Постановка проблеми. Умови виконання службових завдань фахівцями екстремальних видів діяльності характеризуються негативним впливом на психіку людини широкого спектра неспри-